חובת הדיוק בתפילה ומקורה בפרשת חקת

פתיחה

כתב ה"משנה ברורה" בהלכות תפילה (סימן קיט ס"ק ב): "עיין ב'פרי חדש' דמייתי מזוהר פרשת וישלח 'הצילני נא' וכו' (בראשית לב, יא), דבתפילה בעי לפרושי מילי כדקא יאות. עיין שם".

כלומר: האדם חייב לדייק בתפילתו, ואף על פי שהקב"ה יודע כל מחשבות בני אדם, מכל מקום על האדם מוטלת החובה להתפלל בצורה מדויקת.

כיון שה"משנה ברורה" וה"פרי חדש" כתבו: "עיין שם", נקיים "מצוה לשמוע דברי חכמים" (יבמות כ ע"א) ונעיין בספר הזוהר (בראשית דף קסט ע"א).

כך נאמר שם: "'הצילני נא מיד אחי מיד עשו, כי ירא אנכי אותו פן יבא והכני אם על בנים' - מכאן מאן דצלי צלותיה, דבעי לפרשא מלוי כדקא יאות [מי שמתפלל צריך לפרש דבריו כראוי]:

'הצילני נא' - ואי תימא דהא שזבת לי מלבן [ואם תאמר: והרי הצלת אותי מלבן] - 'מיד אחי'.

ואי תימא קריבין אוחרנין סתם אחין אקרון [ואם תאמר: קרובים אחרים גם כן נקראים אחים[1]] - 'מיד עשו'.

מאי טעמא? בגין לפרשא מלה כדקא יאות [מה הטעם? כדי לפרש דבריו כראוי]"[2].

---

[1] עיין בפרשת לך לך (יג, ח): "ויאמר אברם אל לוט: אל נא תהי מריבה ביני וביניך ובין רֹעי ובין רֹעיך, **כי אנשים אחים אנחנו**". וכתב שם רש"י: "אנשים אחים - קרובים. ומדרש אגדה...".

ועיין שם בהמשך הפרשה (יד, יב-יד): "ויקחו את לוט ואת רכשו, בן אחי אברם וילכו, והוא יֹשב בסדֹם. ויבא הפליט ויגד לאברם העברי, והוא שֹכן באלֹני ממרא האמרי, אחי אשכֹל ואחי ענר, והם בעלי ברית אברם. וישמע אברם **כי נשבה אחיו**, וירק את חניכיו ילידי ביתו שמֹנה עשר ושלש מאות, וירדֹף עד דן". כתב שם הרד"ק (יד, יד): "כי נשבה אחיו - קרובו. ובני אחים הרי הם כאחים, כמו שאמר: 'כי אנשים אחים אנחנו' (יג, ח)".

ועיין גם לגבי יעקב עצמו בפרשת ויצא (כט, יב): "ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא, וכי בן רבקה הוא ותרץ ותגד לאביה". כתב שם רש"י: "כי אחי אביה הוא - קרוב לאביה, כמו: 'אנשים אחים אנחנו' (לעיל יג, ח). ומדרשו...". ועיין שם גם בפסוק ט"ו וברש"י שם.

ועיין שם גם בסוף הפרשה (לא, מו): "ויאמר יעקב **לְאֶחָיו**: לקטו אבנים. ויקחו אבנים ויעשו גל, ויאכלו שם על הגל". כתב רש"י: "לאחיו - הם בניו, שהיו לו אחים נגשים אליו לצרה ולמלחמה".

עוד יש לציין שיעקב אבינו קרא גם לאנשים שאינם קרובים: "אחים". כך נאמר בפרשת ויצא (כט, א-ד): "וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם. וירא והנה באר בשדה, והנה שם שלשה עדרי צאן רֹבצים עליה, כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים, והאבן גדֹלה על פי הבאר. ונאספו שמה כל העדרים, וגללו את האבן מעל פי הבאר והשקו את הצאן, והשיבו את האבן על פי הבאר למקֹמה. ויאמר להם יעקב: **אחי** מאין אתם? ויאמרו: מחרן אנחנו".

כאמור, ה"משנה ברורה" וה"פרי חדש" הביאו מקור לדבריהם מהזהר הקדוש, אך נראה שדבר זה רמוז גם בכמה מקומות בדברי חז"ל והמפרשים בנגלה, ומהם בפרשתנו ובפרשה הבאה - פרשת בלק!

א. "הכנעני מלך ערד ישב הנגב"

על מלחמת ישראל ב"כנעני מלך ערד" כתב רש"י (במדבר כא, א): "'יושב הנגב' - זה עמלק, שנאמר: 'עמלק יושב בארץ הנגב' (במדבר יג), ושינה את לשונו לדבר בלשון כנען, **כדי שיהיו ישראל מתפללים להקב"ה לתת כנענים בידם, והם אינן כנענים.** ראו ישראל לבושיהם כלבושי עמלקים, ולשונם לשון כנען, אמרו: נתפלל סתם. שנאמר: 'אם נתון תתן את העם הזה בידי'".

עולה מכאן שאי הצלחת ישראל לנצח בקרב הראשון נבעה מכך שתפילתם לא היתה מדויקת. ואף על פי שהם התכוונו בתפילתם לעמלקי שהיה מולם, מכל מקום כיון שהם התפללו לנצח את הכנעני, ומי שהיה מולם לא היה כנעני, הם לא ניצחו אותו!

אמנם בקרב השני, כאשר התפללו סתם: "אם נתון תתן את **העם הזה** בידי", הם ניצחו.

גם דבר זה רמוז ב"משנה ברורה" שם, שכתב: "המבקש רחמים על חברו אין צריך להזכיר שמו, שנאמר: 'אל נא רפא נא לה', ולא הזכיר שם מרים, והני מילי בפניו, אבל שלא בפניו צריך להזכיר שמו"[3].

אמנם ה"משנה ברורה" דיבר על המתפלל על חברו שירפא, אבל נראה פשוט שהעיקרון תקף גם על המתפלל לנצח את העם שמולו.

אכן מספר אחרונים קישרו בין דברי הזהר הקדוש הנ"ל וה"משנה ברורה", לפרשתנו[4].

---

[2] דברי הזהר הקדוש הללו הובאו גם בט"ז או"ח סימן תקצא סק"ג, ועיין שם גם ב"משנה ברורה" ס"ק יב שכתב: "משנה וכו' - דזרע יצחק גם כן אין עשו בכללו, ומכל מקום יצא בדיעבד, דאין זה משנה ממש. ויש אומרים דאדרבא, יותר טוב לומר: 'לזרעו של יעקב', דבתפילה בעינן לפרושי טפי כל מה דאפשר. ועל כן ינקוט כל אחד לפי מנהג מקומו, דיש לכל אחד על מי לסמוך".
עיין עוד בספר "טעמי המנהגים ומקורי הדינים" סעיף שנג בשם ספר "מעולפת ספירים", ובסידור "עולת ראי"ה" ח"א בהקדמה עמוד י'.

[3] עיין ברכות לד ע"א: "המבקש רחמים על חברו אין צריך להזכיר שמו, שנאמר: 'א-ל נא רפא נא לה', ולא קמדכר שמא דמרים". ועיין ב"מגן אברהם" בסימן קיט סק"א שכתב בשם מהרי"ל: "והני מילי בפניו, אבל כשמתפלל שלא בפניו צריך להזכיר שמו".

[4] "קול אליהו" בפרשת בלק (אות צז בהגה), "שירת דוד" על התורה (לרב אהרן דוד גולדברג, ישיבת טלז - וויקליף אוהיו, תשנ"א) כאן (כא, א-ב), "נחלת בנימין" על התורה (לרב בנימין סורוצקין, קרית טלז-סטון תשנ"ט) כאן (כא, א).

ב. "חיטים" או "שעורים"

ה"משך חכמה" בפרשתנו (כא, ב) כתב שמכאן המקור לגמרא בבבא מציעא (קו ע"א) שאדם שהחכיר שדה לחברו ואמר לו לזורעה **חיטים**, והוא זרעה **שעורים**, והשדה נשדפה, אף על פי שכל השדות שסביבו היו זרועות גם כן שעורים, ונשדפו גם כן, אין החוכר יכול להגיד למחכיר שזו מכת מדינה. מפני שהמחכיר יכול לומר לו שהוא חשב שהחוכר זרע חיטים, כעצתו, ולכן התפלל **שחיטיו** יצליחו. ואילו החוכר היה זורע חיטים - אכן היתה תפילת המחכיר מועילה לו, ומפני שזרע שעורים לא התקבלה תפילתו של המחכיר.

ג. "יעקב" או "ישראל"

בספר "קול אליהו" בפרשת בלק (אות צז) הסביר שדין זה שצריך להתפלל בצורה מדויקת שייך גם, להבדיל, לענין קללה, וזוהי כוונת רש"י בפרשת בלק (כג, ז): "לכה ארה לי יעקב ולכה זעמה ישראל - בשני שמותיהם אמר לו לקללם, שמא אחד מהם אינו מובהק". כלומר: אפילו אם הקללה מתיחסת לשם שהוא נכון, אך הוא אינו השם מובהק - היא אינה פועלת[5]!

ד. ארבעת התנאים הנצרכים לתפילה

גם "אור החיים" הקדוש בתחילת פרשת ואתחנן (דברים ג, כג) הזכיר דין זה של החובה לדייק בתפילה, ומצא לו מקור בפסוקים שם: "ואתחנן אל ד' בעת ההיא לאמר - עוד נתכוון לדייק ארבעה תנאים הצריכין לקבלת תפילה:

אחד: **שיתפלל כעני הדופק על הפתח**, כדרך אומרו: 'תחנונים ידבר רש' (משלי יח, כג).

שני: **שיבקש ממקור הרחמים**.

שלישי: **זמן התפילה**, כדרך אומרו: 'ואני תפלתי לך ד' עת רצון' (תהלים סט, יד).

רביעי: **שתהיה תפילתו מפורשת**, ולא תהיה סובלת פירוש בלתי הגון, וכמעשה שהובא במדרש (אסתר רבה פ"ז כ"ד) בההוא גוי וישראל וכו', וילדה בהמתו של גוי, ואנס ישראל להרכיבו על כתפו וכו' ע"כ. והוא מה שנתכוון משה במאמרו כאן:

'ואתחנן' - לשון תחנונים, זה כנגד תנאי ראשון.

'אל ד'' - שבקש ממקור הרחמים, זה כנגד תנאי שני.

---

[5] א. ה"קול אליהו" בפרשת בלק אות צז מקורו ב"קהלת יצחק" (לרב יצחק ברבי ניסן רייטבארד, ווילנא תר"ס) בפרשת בלק בשם הגר"א.

ב. עיין ב"אור החיים" הקדוש (במדבר כב, ב-ג) שכתב: "אכן יתבאר על דרך אומרם ז"ל (זוהר כאן) כי בלק מכשף גדול היה יותר מבלעם".

'בעת ההיא' - פירוש בעת הידועה לקבלת תפילה, שהיא עת רצון, כי מי יודע עת הרצון כמשה. ואפשר שזה היה בעת אשר אמר לו ד': 'החל רש' ארץ סיחון ועוג, וזה מכוון לדברי רבותינו ז"ל[6] שאמרו לאחר שכבש ארץ סיחון ועוג וכו', זה כנגד תנאי שלישי.

'לאמר' - פירוש: פירש אמריו כמצטרך, שלא יסבלו דבריו דבר בלתי הגון, זה כנגד תנאי רביעי".

ה. אומות העולם נבואתן סתומה

במדרש רבה באסתר (ז, כד), שאליו הפנה "אור החיים" הקדוש, נאמר כך:

"'לְהַנָּתֵן דת בכל מדינה ומדינה, להיות עתִדים ליום הזה' (אסתר ג, יד) - אמר ר' לוי: אומות העולם נבואתן סתומה, ואינן יודעין אם ליהרג ואם להרוג.

משל לאדם שהיה מהלך בדרך, מן דוחקא דאורחא אסתבע קרסוליה [מדוחק הדרך התעקמה קרסולו].

אמר: הלואי הוה לי חד חמר [הלואי היה לי חמור אחד (וכוונתו היתה כמובן שרצה חמור שעליו יוכל לרכוב, וכך לא יצטרך להתאמץ ללכת כאשר קרסולו כואבת)].

עבר עלוי חד רומי דילדית חמרתיה חד עולאי [עבר עליו רומאי אחד שילדה אתונו עיר אחד], אמר ליה: סב ארכב הדין עולאי [אמר לו: הרכב לי **עליך** את העיר הזה].

אמר: הא צלותי אישתמע, ברם אנא לא שאלית כהוגן, אם למרכב אם למרכיבה [אמר: תפילתי נשמעה, אבל אני לא התפללתי כהוגן, אם **לרכב על החמור, אם להרכיב אותו עלי**].

כך נבואתן של אומות העולם: 'להיות עתִדים ליום הזה' (אסתר ג, יד), ואינן יודעים אם להרוג אם ליהרג, אבל ישראל נבואתן מפורשת: 'להיות היהודים עתידים ליום הזה, להנקם מאיביהם' (אסתר ח, יג)".

סיכום

א. ה"משנה ברורה" הביא בשם הזוהר הקדוש שצריך לפרש כראוי את הכוונה בתפילה.

ב. בפרשתנו נאמר שהעמלקים הציגו את עצמם ככנענים, וכאשר בני ישראל התפללו לד' שיתן בידם את הכנענים, תפילתם לא התקבלה, כיון שהעם שמולם היה עמלק ולא כנען.

---

[6] עיין ברש"י כאן שכתב: "בעת ההיא - לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דימיתי שמא הותר הנדר" ומקורו בספרי כאן אות כו.

ג. בפרשת בלק נאמר שבלק הרשע אמר לבלעם הרשע לקלל את בני ישראל גם בשם "יעקב" וגם בשם "ישראל", שמא אחד מהשמות אינו מובהק והקללה לא תחול.
ד. בגמרא נאמר שתפילה שהחטים יצליחו אינה עוזרת אם זרעו שעורים.
ה. במדרש נאמר שגוי אחד שנפצע ברגלו התפלל שיהיה לו חמור, וכיון שלא התפלל בצורה מפורשת בא שר אחד ואמר לו שירכיב על עצמו את החמור שנולד לו.

יהי רצון שנזכה תמיד להתפלל בצורה מדויקת ומעומק הלב, ותקובל תפילתנו ברצון.